

**СЎЗ САНЪАТИ
ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ
4 ЖИЛД, 1 СОН**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ
ИСКУССТВО СЛОВА
ТОМ 4, НОМЕР 1**

**INTERNATIONAL JOURNAL
OF WORD ART
VOLUME 4, ISSUE 1**

Бош муҳаррир:

Холбеков Муҳаммаджон

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Бош муҳаррир ўринбосари:

Тўхтасинов Илҳом

ф.ф.д., доцент (Ўзбекистон)

Тахрир хайъати:

Назаров Бахтиёр

академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умарўгли

ф.ф.д., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова

ф.ф.д., профессор (Озарбайжон)

Бокиева Гуландом

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким

ф.ф.д., профессор (Татаристон)

Махмудов Низомиддин

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил

ф.ф.д., профессор (Россия)

Жўраев Маматкул

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахыммамед

к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Жеймс Форт

Мичиган университети (АҚШ)

Умархўжаев Мухтор

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Болтабоев Ҳамидулла

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Сиддикова Ирода

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар

ф.ф.д. (Грузия)

Юсупов Ойбек

масъул котиб, доцент (Ўзбекистон)

Главный редактор:

Холбеков Муҳаммаджон

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Заместитель главного редактора:

Тухтасинов Илҳом

к.ф.н., доцент (Ўзбекистон)

Редакционная коллегия:

Назаров Бахтиёр

академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умар оглы

д.ф.н., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова

д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Бакиева Гуландом

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким

д.ф.н., профессор (Татарстан)

Махмудов Низомиддин

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил

д.ф.н., профессор (Россия)

Джураев Маматкул

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахыммамед

к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Джеймс Форт

Университет Мичигана (США)

Умархаджаев Мухтар

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Балтабоев Ҳамидулла

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Дустмухаммедов Хуршид

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Сиддикова Ирода

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар

д.ф.н. (Грузия)

Юсупов Ойбек

отв. секретарь, доцент (Ўзбекистон)

Editor in Chief:

Kholbekov Muhammadjan

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor

Tuhtasinov Ilhom

Ph.D. Ass. Prof. (Uzbekistan)

Editorial Board:

Bakhtiyor Nazarov

academician. (Uzbekistan)

Yakub Umarogli

Doc. of philol. sci., prof. (Turkey)

Almaz Ulvi Binnatova

Doc. of philol. sci., prof. (Azerbaijan)

Bakieva Gulandom

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Minnulin Kim

Doc. of philol. sci., prof. (Tatarstan)

Mahmudov Nizomiddin

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Kerimov Ismail

Doc. of philol. sci., prof. (Russia)

Juraev Mamatkul

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Kurenov Rakhimmamed

Ph.D. Ass. Prof. (Turkmenistan)

Christopher James Fort

University of Michigan (USA)

Umarkhodjaev Mukhtar

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Ibodulla

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Boltaboev Hamidulla

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Dustmuhammedov Khurshid

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Lixodzievsky A.S.

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Siddiqova Iroda

Doc. of philol. sci., prof. (Uzbekistan)

Shiukashvili Tamar

Doc. of philol. sci. (Georgia)

Yusupov Oybek

Ass. prof. (Uzbekistan) - Senior Secretary

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

Адабиётшунослик

1. Rahmonqulova Zarnigor

DISTOPIK EKZISTENSIALIZMNI INGLIZ YOZUVCHISI UILYAM GOLDINGNING "LORD OF THE FLIES" ROMANIDA AKS ETISHI.....6

2. Усманова Севара

ЧЎЛПОН ВА С.РИЧАРДСОН РОМАНЛАРИДА БАДИИЯТ МУАММОЛАРИ.....14

3. Yusupova Dildora

SHOIR SO‘Z AYTGANI KELAR DUNYOGA...(Shoira Halima Xudoyberdiyevaning hayot va ijod yo‘liga chizgilar).....21

4. Қўчқорова Садоқат

ФОЛЬКЛОРДА ЭРТАКНИНГ ЖАНР СИФАТИДАГИ ХУСУСИЯТИ.....28

5. Мажитова Сабоҳат, Ярашов Шариф

АМИР ХУСРАВ ДЕХЛАВИЙ ВА АБДУРАҲМОН ЖОМИЙ ҒАЗАЛЛАРИДА «ДИЛ» (ЮРАК, ҚАЛБ) ТИМСОЛИНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК МАЙДОНИ.....35

6. Джалилова Зарнигор

ИНГЛИЗ ШЕЪРИЯТИДА ИНСОН СИФАТЛАРИНИНГ ГУЛЛАР ТИМСОЛИДА ИФОДАЛАНИШИ.....42

Лингводидактика

7. Khamzaev Sobir, Gilyazetdinov Eldar

THE PRINCIPLES OF SPEAKING SKILLS' FORMATION AMONG STUDENTS OF LINGUISTIC UNIVERSITIES.....48

Тилшунослик

8. Boygucheva Lola

THE ROLE OF DISCOURSE ANALYSIS IN MODERN LINGUISTIC THEORY.....54

9. Кобилова Азиза

ШИФОБАХШ ЎСИМЛИКЛАР ЎРНИДА ИШЛАТИЛАДИГАН ПЕРИФРАЗЛАР ТАҲЛИЛИ (ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИ МИСОЛИДА).....59

10. Mamanazarova Gulhayo, Paluanova Halifa

ISSUES ON OIL AND GAS TERMINOLOGY IN LINGUISTICS.....65

11. Melikova Elnora, Abdullayeva Nargiza

PRIMARY AND SECONDARY PREDICATION.....71

12. Saidova Farida

O‘ZBEK TILI LEKSIK SINONIMLARINING LEKSIKOGRAFIK TALQINI.....77

13. Turniyazov Behzod

FAKTIVLIK ASOSIDAGI KAUZATSIYA.....83

14. Гафуров Бахтиёр АНАЛИЗ ЛИНГВОСТАТИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ АКЦЕНТНЫХ ФОНОВАРИАНТОВ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	91
15. Ибаев Анвар КОМПАРАТИВ СИНТАКТИК ҚУРИЛМАЛАР ТИЛШУНОСЛИКНИНГ ЎРГАНИЛИШ ОБЪЕКТИ СИФАТИДА.....	97
16. Исмаилов Тургун ПРЕЗИДЕНТ ДИСКУРСИДА HOMELAND КОНЦЕПТИНИНГ МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР ОРҚАЛИ ТАСАВВУР ЭТИЛИШИ (FREEDOM, LIBERTY ҚАДРИЯТИ МИСОЛИДА).....	103
17. Камолитдинова Вазира ОКСЮМОРОН ВА УНИНГ УСЛУБИЙ - СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ.....	111
18. Нигматова Лолахон ЎЗБЕК ТИЛИ МАХСУС КОРПУСЛАРИ – ТИЛ ВА МАДАНИЯТ МУШТАРАКЛИГИНИ ЎРГАНИШ ВОСИТАСИ.....	116
19. Сабирова Ёъзоа ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТЛАРИДА ЎЗЛАШМА ЮРИДИК ТЕРМИНЛАР ТАЛҚИНИ.....	121
20. Сулаймонова Нигора ЗАМАХШАРИЙ ГЎЗАЛ НУТҚ ВА САБР ОДОБИ ҲАҚИДА.....	130
21. Тўева Зулфия, Юлдашева Дилором БАЁН ВА УНИНГ ТУРЛАРИ ҲАҚИДА.....	137
22. Xolova Muyassar BOYSUN SHEVASI ONLAYN MA'LUMOTLAR BAZASI (QIDIRISH VA SARALASH IMKONIYATLARI ASOSIDA).....	146
23. Abdullayeva Oqila Holmo'minovna O'ZBEK TILI KORPUSINI YARATISH BOSQICHLARI VA MUAMMOLI JHATLARI....	153
24. Abdunazarova Zarina Islomovna THE FORMATION OF SPEECH COMPETENCE.....	146
25. Nilufar Abduraxmonova O'ZBEK TILI KORPUSINI YARATISHDA LINGVISTIK ANNOTATSIYALASH TAMOYILLARI.....	164
26. Shamuradova Naima O'ZBEK VA INGLIZ XALQ MAQOLLARINING QIYOSIY O'RGANILISHI HAQIDA (ASOSIY QISMLARINI QO'LLASH).....	171
27. Яхёева Гулнора Бахтиёровна ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	175

28. Irgasheva Umida INGLIZ TILI DARSLARIDA TALABALAR KASBIY NUTQ KOMPETENTSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA STEAM TEXNOLOGIYALAR AHAMIYATI.....	179
29. Jumaniyozova Nuriya Axmedovna YURIDIK DISKURS LINGVISTIK TADQIQOT OBYEKTI SIFATIDA.....	184
30. Khayitova Feruza Abdikhalikovna THE PRACTICAL ANALYSIS OF TOPONYMS IN GREAT BRITAIN BASED ON THE STORY OF A. CONAN DOYLE "THE HOUND OF THE BASKERVILLES".....	188
31. Z. Masodiqova, Sh. Xatamqulova O'ZBEK VA NEMIS MAQOLLARINI QIYOSHLASH.....	193
32. Teshaboyev Dilmurod Rahmadjonovich, Axmadjonova Mohinur Bahodirovna SON SO'Z TURKUMINING BOSHLANG'ICH SINF DARSLIKLARIDA IFODALANGAN SHAKLLARINI AKT ORQALI TUSHUNTIRISH.....	193
33. Maxmurova Mavjuda Halimovna METAFORALAR NUTQ SHAKLI SIFATIDA.....	204
34. Nazarov Rustam Irkinovich THE IMPORTANCE OF PAIR WORK AND GROUP WORK ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH IN TECHNICAL UNIVERSITIES.....	210
35. Saidbekova Raykhona Rustambekovna, Ruzmatova Dilnoza Ramatjonova FAMILY PERSPECTIVES IN THE NOVEL "AND THE MOUNTAIN ENCHOED" BY KHALED HUSSEINI.....	217
36. Алижон Раҳматович Қосимов, Хумора Муҳаммадиса қизи Иминова ТИЛНИНГ БИОПСИХОСОЦИАЛ ОНТОЛОГИК МАҚОМИ МУАММОЛАРИ.....	222

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

Turniyazov Behzod Nigmatovich

Samarqand davlat chet tillar instituti til nazariyasi
va adabiyotshunoslik kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari nomzodi
E-mail: behzod@samdchti.uz

ФАКТИВЛИК АСОСИДАГИ КАУЗАТСИЯ

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2021-1-13>

АННОТАТСИЯ

Mazkur maqolada kauzativlik tushunchasining faktivlikka tayangan holati o'z aksini topgan bo'lib, unda faktiv kauzatsiyaning o'ziga xos turlari haqida malumotlar keltirilgan. Faktivlikda faqat ikki shaxs o'rtasidagi kauzatsiyani emas, balki predmet yoki tushunchaning shaxsga ta'sirini ham kuzatish mumkin. Bunday kauzal munosabat kauzativatsiyaning barcha yo'nalishlariga (semantik, morfologik, sintaktik) xos bo'lib, maqolada, asosan, morfologik rejadagi kauzatsiya haqida so'z boradi. Morfologik kauzatsiya esa affiksial morfemalar va analitik vositalar orqali voqelanadi. Talaygina tillardagi kabi (ruanda, eskimos, buryat, venger, kechua, turk, tojik, duala, nivx va boshqalar) o'zbek tilida ham kauzativlik ifodasini beruvchi affiksial morfemalar mavjud bo'lib ular asosida biror shaxs tomonidan, ma'lum sababga ko'ra, kimnidir qandaydir harakatni bajarishga undash ma'nosi borligi kuzatiladi. Bunday qo'shimchalar jumlasiga fe'ning ortirma nisbati, o'zlik nisbati, buyruq-istak mayli shakllarini kiritishimiz mumkin. Ushbu qo'shimchalar qurshovida kauzativlikning ro'yobga chiqishi til belgilarining mikrosintagmatik munosabatlaridan dalolat beradi. Bu, o'z navbatida, kichik sintaksisning o'rganish obyekti sanaladi.

Tayanch so'zlar: faktiv, subyekt, individ, referent, konstanta, kauzaoperator, kauzator, kauzant, kauzaderivatsiya.

Турниязов Бекзод Нигматович

Кандидат филологических наук, доцент кафедры
теории языка и литературоведения
Самаркандского государственного института
иностранных языков
E-mail: behzod@samdchti.uz

КАУЗАЦИЯ НА ОСНОВЕ ФАКТИВНОСТИ

АННОТАЦИЯ

В этой статье обсуждается природа каузации, которая предоставляет информацию о конкретных типах фактивности. Фактивность - это не только причинно-следственная связь между двумя лицами, но также воздействие предмета на индивида. Эта причинно-следственная связь характерна для всех областей каузации (семантической, морфологической, синтаксической), и в статье основное внимание уделяется причинно-следственной связи в морфологическом плане. Морфологическая каузация образуется с

помощью аффиксальных морфем и аналитическим путём. Как и во многих языках (руандийском, эскимосском, бурятском, венгерском, кечуа, турецком, таджикском, дуала, нивх и т. д.), в узбекском языке также есть аффиксальные морфемы, выражающие каузативность, на основании которых субъект побуждает кого-то к действию. Примеры таких аффиксов наблюдаются в понудительном и возвратном залогах, а также в повелительном наклонении. Возникновение каузативности с этими аффиксами указывает на микросинтагматическую связь языковых знаков. Это, в свою очередь, является предметом исследования малого синтаксиса.

Ключевые слова: фактив, субъект, индивид, референт, константа, каузаоператор, каузатор, каузант, каузадеривация.

Turniyazov Behzod Nigmatovich

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
of the Department of Theory of Language and Literary Studies of
the Samarkand State Institute of Foreign Languages.

E-mail: behzod@samdchti.uz

CAUSATION BASED ON FACTIVITY

ABSTRACT

This article discusses the nature of causation, which provides information about specific types of factuality. Factuality is not only a causal relationship between two persons, but also the effect of an object on an individual. This causal relationship is characteristic of all areas of causation (semantic, morphological, syntactic), and the article focuses on the causal relationship with regard to the morphological causation. Morphological causation is formed by means of affixal morphemes and analytically. As many languages (Rwandan, Eskimo, Buryat, Hungarian, Quechua, Turkish, Tajik, Duala, Nivkh, etc.), the Uzbek language also has affixal morphemes expressing causation, on the basis of which the subject prompts someone to action. Examples of such affixes may be found in causative and reflexive voices, as well as in imperative mood. The emergence of causation with these affixes indicates a microsyntagmatic connection between linguistic signs. This, in turn, is the subject of minor syntax research.

Keywords: factive, subject, individual, referent, constant, causaoperator, causator, causant, causaderivation.

Faktivlikda kauzativ situatsiyada biror harakat bajarilishi davomida o'zgarish sodir bo'lishining asosiy qo'zg'atuvchisi kauzatsiyalovchi subyekt (ba'zan obyekt ham bo'lishi mumkin) hisoblanadi. O.S.Axmanovning «Словарь лингвистических терминов» lug'atida «faktiv» terminining quyidagi izohi beriladi: «англ. factive, фр. factif. то же, что транслатив»[2,491]. Translativ esa qayta o'zgartiruvchi kelishik shakli (преобразовательный падеж) bo'lib, obyektning ma'lum bir holatga o'tishini yoki ma'lum bir belgiga ega bo'lishini ko'rsatuvchi kategorial formadir. Translativ formasidagi so'z o'zgarish, qo'zg'atish natijasini ifodalaydi. Masalan, fin tilida «pestä» so'zi «yuvmoq» degan ma'noni bildirib, faktiv shakli qo'shilsa, «pesettä» bo'lib o'zgaradi va aynan tarjimada «yuvishni yuklamoq» ma'nosini beradi[3//elektron manba]. Mavjud jarayonda topshiriqni yuklayotgan shaxs bajaruvchining harakatidan manfaatdor bo'ladi. O'zbek tilida bunday vazifani, bizningcha, fe'lining ortirma nizbati, buyruq-istak mayli affikslari o'taydi, zero ular orqali ham shunday ma'no ifodasi anglashiladi. O'z navbatida, kauzator hamda kuzantning o'zaro munosabatiga ko'ra faktivlik quyidagi ma'no guruhlariga bo'linadi:

a) ikki shaxs o'rtasida jismoniy ta'sir oqibatidagi kauzativlik. Bunda bir shaxs (kauzator) ikkinchi shaxsga (kauzantga) jismoniy ta'sir etishi natijasida kauzativlik yuzaga keladi. Ushbu vaziyatda kauzator faol bo'lib, kauzant nafaol mavqeni egallaydi:

1. ...(Mirzo Sohruh) sulton Mahmud ko'ksig'a minub, uyg'otib,...sulton Zaynobiddin qoshig'a kelturdi (Salohiddin Toshkandiy. Temurnoma).

2. Tabrizda tinchlik oʻrnatib, fitnachilarning barini tutib qatl etdiribdi (Muhammad Ali. Ulugʻ saltanat. Toʻrtinchi kitob).

Keltirilgan birinchi misolda uygʻotib hamda kelturdi kauzatemalari mavjud boʻlib, ulardan uygʻotib feʻli aslida uygʻa feʻlidan -t orttirma nisbati qoʻshimchasi bilan hosil qilingan, uygʻa feʻli esa qadimgi turkiy tildagi «bedor» maʼnosini anglatgan oyuq soʻzidan -a qoʻshimchasi bilan yasalgan. -a qoʻshimchasi qoʻshilishi natijasida q undoshi gʻ undoshiga almashgan. Keyinchalik ikkinchi boʻgʻindagi tor unli talaffuz qilinmay qoʻygan: oyuq+a → oyuqa+t → oyugʻat → oygʻat → uygʻat → hozirgi oʻzbek adabiy tilida uygʻot[4,358].

Ushbu vaziyatda kauzatemasi -t kauzaoperatori orqali shakllanib faktivlikning reflektiv usuliga oppozitsion munosabatda boʻladi, reflektivda esa kauzatsiya individning (kauzatorning) oʻz ustida amalga oshadi (uygʻondi). Budan shunga amin boʻlamizki, demak, aynan orttirma nisbati bilan ifodalanayotgan -t operator (morfologik vositasi) orqali kauzantni kauzatsiyalash funksiyasi bajarilmoqda. Kelturdi feʻlidagi -tur (-tir) operator ham xuddi shu vazifani oʻtamoqda. Mazkur kauzaoperatorlar operandlarni ikki shaxs oʻrtasida jismoniy taʼsir oqibatidagi kauzativlik maʼnosini beruvchi kauzaderivativ jarayonga olib kirmoqda. Agar ushbu operatorlar boʻlmas ekan, kauzativ derivatsiya voqelanmaydi va jumla butunlay boshqacha tusda shakllanadi. Aniqrogʻi, undan kauzant tushib qoladi. Qiyoslang: ...(Mirzo Sohruh) sulton Mahmud koʻksigʻa minub, uygʻotib,...sulton Zaynobiddin qoshigʻa kelturdi → ...(Mirzo Sohruh) uygʻonib,...sulton Zaynobiddin qoshigʻa keldi.

Berilgan ikkinchi misolda tinchlik oʻrnatib, qatl etdiribdi kauzatemalari qatnashgan. Oʻrnatib qadimgi turkiy tilda orun otidan -a qoʻshimchasi bilan yasalgan va «biror joyni benuqson ishgʻol qilmoq» maʼnosini ifodalagan. -a qoʻshimchasi qoʻshilgandan keyin bu soʻzning ikkinchi boʻgʻinidagi tor unli talaffuz qilinmay qoʻygan: orun+a → oruna → orna → hozirgi oʻzbek adabiy tilida oʻrna[4,488].

Mazkur feʻlga orttirma nisbati shakli -t qoʻshilgach, kauzatemasi shakllanmoqda, kauzatemasi esa frazema tarzida namoyon boʻlmoqda. Bunda kauzator kauzantga jismoniy taʼsir etishi tufayli voqelanayotgan kauzaderivatsiyani kuzatamiz. Tahlil natijasida derivatsiyaning ikki xil turi mavjudligi aniqlanmoqda: birinchidan, kauzaderivatsiya boʻlsa, ikkinchidan, tinchlik oʻrnatdi frazemasidan namoyon boʻlgan semantik derivatsiya. Uning mahsuli sifatida tinchlantirdi soʻzi semantik derivat tarzida yuzaga kelmoqda. Ushbu vaziyatda individlar oʻrtasidagi kauzal munosabat metonimik holatda amalga oshmoqda, zero, kauzator jismoniy taʼsir oqibatida gʻalayon koʻtargan Tabriz xalqini tinchitishga muvaffaq boʻlgan va kauzantlik pogʻonasi individlar majmuyini tashkil etgan. Bunda oʻrnatdi kauzatemasi oʻrnadi dekauzativ feʻliga nisbatan oppozitsion munosabatda turganini koʻramiz. Qatl etdiribdi kauzatemasi esa kauzatorning jismoniy taʼsiri bir yoʻla ikki va undan ortiq individga nisbatan amalga oshayotganini koʻrsatadi, jumladan, kauzator bir individ orqali boshqa kauzantlarga taʼsir etmoqda. Ushbu misollardagi kauzatorning amalga oshirayotgan jismoniy taʼsiri formulasi quyidagicha shakllanadi:

$$1) k=C_1 + S \times I_1; 2) k=C_1 + S \rightarrow I = \{a, b, c, \dots\} \vdash C_2 \rightarrow I_1 + C_3 \rightarrow I \approx_{1,2,3}$$

Birinchi formula birinchi gapga tegishli boʻlib, unda kauzatorning jismoniy harakati taʼsirini izohlovchi uygʻotdi va kelturdi feʻllaridan anglashilayotgan kauzativlik bir kauzantga qaratilgan. Shu bois, uygʻotdi feʻlining konstanta koʻrsatkichi nechiga teng boʻlsa, kelturdi kauzatemasi konstanta koʻrsatkichi ham shunchaga teng. Bu koʻrsatkich uchuni tashkil qiladi (kauzativ muhit, subyekt, individ). Konstanta (k–kauzativ situatsiyadagi doimiy holat yoki xulosa) hisoblanadi[5,8-9].

Ikkinchi misoldagi tinchlik oʻrnatdi kauzatemasi orqali yuzaga chqayotgan harakat ifodasi koʻp sonli individga qaratilgan, oʻz navbatida uning ketidan ikkinchi kauzasituatsiya tarkib topib, unda kauzatsiyalangan individ orqali yana bir necha noaniq miqdordagi shaxslarga nisbatan jismoniy taʼsir oʻtkazilmoqda. Umumiy planda mazkur kauzasituatsiyaning konstanta koʻrsatkichi yettiga teng. Shundan uchinchi va yettinchi koʻrsatkichlar son jihatidan koʻp miqdorli individlarni tashkil etadi. Formuladagi koʻrsatkichlar (strelkalar) orttirma nisbati shakllari bilan ifodalangan kauzal boʻgʻimlarni aks ettiradi.

b) bir shaxsning ikkinchi shaxsga buyruq berishi ta'siri oqibatida kauzantning faollashuvi. Ushbu vaziyatda ham kauzator faol bo'ladi va u o'zining buyrug'i, xatti-harakati bilan nafaol kauzantni faollashtiradi. Bunda buyruq shaklidagi direktiv kauzativlik voqelanadi:

1. Saroymulxonim...Safarberganni chaqirtirib, tezda yo'lga chiqilajagini bildirdi. Mulozimlardan birini Bog'i Bihishtga, malika Tuman oqaga jo'natdi (Muhammad Ali. Ulug' saltanat. Uchinchi kitob).

2. Mulozimlar, malikalar va amirzodalar Ko'ksaroy oldida tayyor tursinlar... (Muhammad Ali. Ulug' saltanat. Uchinchi kitob).

3. Dushman qarshisida qilich chopib yaralang'on navkarga in'om berib siylasunlar. Ayboj o'g'lon mard yigit ekan, yurtining tuzini halolabdur! Izzat-u ikrom ko'rgizilsun! (Muhammad Ali. Ulug' saltanat. Uchinchi kitob).

Birinchi misoldagi kauzasituatsiyalarning $k=C_1+S \rightarrow I_1+C_2 \rightarrow I_2 = \frac{\sqrt{C_3+S-12}}{C_4+S-13}$ formulasi asosida kauzaderivativ munosabatga kirishayotganini kuzatamiz. Mazkur vaziyatda Saroymulxonim (S) kauzator maqomida bo'lib, birinchi mikrokauzasituatsiyada Safarberganni (I_2) kimdir (I_1) orqali kauzatsiyalagan, bu esa ikkinchi kauzasituatsiyada amalga oshgan. O'z navbatida, birinchi individ ham ikkinchi individga nisbatan kauzator mavqeyini egallagan. Uchinchi kauzasituatsiyada kauzator yana ikkinchi individni faollashtirgan, ya'ni yo'lga chiqilajagini bildirgan. Nihoyat, to'rtinchi kauzasituatsiyada u uchinchi individni faollashtirmoqda. Ana shu tarzda bir shaxsning ikkinchi shaxsga ta'siri oqibatida kauzantning faollashuvini aks ettiruvchi kauzaderivativ munosabat voqelanadi va bunda -tir, -dir, -t kabi kauzaoperatorlar muhim vazifa o'taydi.

Bundan tashqari, kauzantning faollashuvi, buyruq ko'rinishidagi kauzativlik bilan ham ifodalanadi. Bunining isbotini ikkinchi va uchinchi misollarda ko'ramiz. Masalan, ikkinchi misolda subyekt bir necha shaxsni faollashtirishga undamoqda. Mavjud holatda III shaxs ko'plik shaklidagi buyruq-istak mayli qo'shimchasi (-sin) til belgilarini kauzativ derivatsiyaga olib kiruvchi asosiy unsur hisoblanadi. Bu situatsiyaning formulasi quyidagicha aks etadi: $k=C_1+S \rightarrow I_1+I\{a,b,c,\dots\}$. Formuladan ko'rinib turganidek, kauzator distantli tarzda, birinchi individga bergan buyrug'i orqali, bir necha shaxsni faollashtirishga harakat qilmoqda. Ammo hali birinchi individ biror shaxsni faollashtirganicha yo'q.

Uchinchi misolda xuddi shu vaziyatning analogini kuzatamiz. Mavjud vaziyatda ham kauzator faqat birinchi individni distant holatida faollashtirmoqda, xolos. U esa ikkinchi individga nisbatan dekauzativ mavqeni egallamoqda. Zotan, birinchi individ ikkinchi individni faollashtirgani yo'q. Bundan tashqari, ko'rgizilsun kauzatemasi majhul nisbat qo'shimchasini olib, passivlik shaklidagi kauzativni tashkil etmoqda. Shu bois, mazkur jarayonning formulasi quyidagiga teng bo'ladi: $k=C_1+S \rightarrow I_1+I_2$.

Agar kauzasituatsiyalar kontaktli holatda voqelanganida Mulozimlar, malikalar va amirzodalarni Ko'ksaroy oldida hozirlatdi, Dushman qarshisida qilich chopib yaralang'on navkarga in'om berdirdi, Izzat-u ikrom ko'rgizdi tarzida shakllanishi kerak edi.

e) ikki shaxs o'rtasida psixologik ta'sir oqibatidagi kauzativlik. Bunda bir shaxs (kauzator) ikkinchi shaxsga (kauzantga) psixologik ta'sir etishi natijasida kauzativlik yuzaga keladi. Ushbu vaziyatda ham kauzator faol bo'lib, kauzant nafaol mavqeni egallaydi:

1. –Sen aqlsiz o'lgur, Kumushni uyaltirgansan (A.Qodiriy. O'tkan kunlar).

2. ... fohishlar Hindistonda turolmay ketib qolishlariga Ahmad choshnagir Bahlulni ishontirgan edi (P.Qodirov. Yulduzli tunlar).

Birinchi misolda -tir qo'shimchasi insonning hissiyoti bilan bog'liq bo'lgan uyalmoq fe'liga qo'shilib, ruhiy ta'sir oqibatida yuzaga chiquvchi kauzativlikni ifodalamoqda. Bunda kauzator kauzantga jismoniy harakat bilan emas, balki so'z orqali ta'sir etgani bois, biz uni ikki shaxs o'rtasida psixologik ta'sir oqibatidagi kauzativlik tushunchasini beruvchi kauzaderivatga kiritamiz.

Shuni ta'kidlash kerakki, kauzaderivatlarining bir-biridan farqlanuvchi ma'nolari kauzaoperatorlar orqali emas, balki ular birikayotgan fe'l orqali voqelanadi. Kauzaoperatorlar faqat qo'zg'ash, ta'sir etish ma'nolarini beradi. Operator bilan operand (nisbat shakli birikayotgan fe'l) birgalikda kauzator individga qay yo'sinda ta'sir o'tkazayotganini aniqlab keladi. Lekin

kauzaoperatorning vazifasi faqat ta'sir etish ma'nosini berishi bilan chegaralanib qolmaydi. U umumiy kauzasituatsiyani grammatik jihatdan shakllantirishga ham xizmat qiladi. Zero, jumlani Sen aqlsiz o'lgur, Kumushni uyalgansan tarzida tuza olmaymiz, chunki fe'l uyalgansan shaklida kelganda birinchi darajali aktantni talab qiladi: Sen aqlsiz o'lgur, uyalgansan. Agar jumla bu ko'rinishda tuzilsa, kauzator vazifasini o'tayotgan sen olmoshi kauzantga aylanib qoladi. Bundan kauzativ fe'lining faqat aktant va sirkonstantlarni emas, balki butun kauzasituatsiyani boshqarayotganini kuzatamiz. Mavjud vaziyatda kauzativlikni belgilovchi morfologik vositaning ahamiyati nechog'li muhim ekanligining guvohi bo'lamiz.

Ikkinchi misolda ham kauzatorning kauzantga nisbatan psixik ta'sirini ishonmoq fe'lini kauzativ yo'nalishga boshqarayotgan -tir operatori shakllantirmoqda. Mazkur misollardagi kauzal munosabat $k=C_1+S \rightarrow I_1$ formulasi asosida amalga oshmoqda.

Biz tahlil etayotgan kauzaderivatlarining voqelanishida ko'proq -t, -dir(-tir) operatorlari faol hisoblanadi. Ammo jismoniy yoki psixik ta'sir orqali kauzallikning ifodalanishi nisbatan nafaol kauzaoperatorlar bilan ham yuzaga chiqishi mumkin. Masalan:

1. Oqa begimni, ...yonlariga o'tqazib ardoqlardilar (Muhammad Ali. Ulug' saltanat. Uchinchi kitob).

2. ...meni chuv tushirib ketdi-ku, ko'rnamak! (Muhammad Ali. Ulug' saltanat. Uchinchi kitob)

Misollarning birinchisida -qaz qo'shimchasi o'tirmoq fe'liga qo'shib, jismoniy, ikkinchi misolda -ir affiksi chuv tushmoq (aldanmoq) frazemasiga birikib, psixik ta'sir etish ma'nosini izohlovchi kauzaderivatlarini hosil qilmoqda.

f) shaxsning predmet yoki ma'lum bir tushunchaga, holatga nisbatan ta'siri oqibatidagi kauzativlik. Faktivlikning ushbu turiga mansub bo'lgan kauzativlikda subyektning (kauzatorning) predmet yoki tushunchaga ta'siri oqibatida predmet, tushuncha bir holatdan boshqa holatga o'tadi. Mazkur kauzasituatsiya jonli va jonsiz referentlar o'rtasida amalga oshadi:

1. U qo'l yuvgach, qiyig'ini stolga qo'yib, non sindirdi (A.Muxtor. Chinor).

2. Kechasi kelib, derazani taqillatdi (A.Muxtor. Chinor).

3. Kirib kelishi bilan brezent qalpog'ini yelkasiga tushirdi... (A.Muxtor. Chinor)

Misollardan ko'rinib turganidek bu vaziyatda kauzator doim faol bo'ladi, chunki uning harakati predmetga qaratilgan bo'ladi. Bundan tashqari, kauzator ma'lum bir predmetni faollashtirishi ham, faollashtirmasligi ham mumkin. Masalan, yuqoridagi misollarni nazarda tutadigan bo'lsak, kauzatorning predmetga nisbatan ta'siri ularni faollashtirmayapti. Ammo Sobir avtomobilni yurg'izdi deydigani bo'lsak, u holda kauzator predmetni faollashtirgan hisoblanadi.

Keltirilgan birinchi misolda kauzator nonga nisbatan ta'sir o'tkazmoqda va predmet bir holatdan boshqa holatga o'tmoqda. Bunda kauzatemalar -dir qo'shimchasi bilan hosil bo'lmoqda. Ushbu situatsiyada kauzator ta'sir etayotgan predmetni individ deb aytay olmaymiz, albatta. Shu bois, mavjud jarayonning formulasi quyidagiga teng bo'ladi: $k=C_1+S \rightarrow P_1/Q$. Ushbu formulaning konstanta ko'rsatkichi uchga teng, zero, predmet ifodasidan keyin kelayotgan teskari tartibdagi Q konstanta ko'rsatkichini oshirmaydi. U predmetning boshqa holatga o'tganini ko'rsatmoqda.

Misollarning ikkinchisida -t, uchinchisida esa -ir qo'shimchalari orqali kauzatemalar hosil bo'lib, ular yordamida kauzator predmet ma'nosini izohlayotgan so'zlarni kauzaderivativ munosabatga olib kirmoqda. Zotan, bunda subyekt kauzatemalar yordamida predmetlarga ta'sir etib, ularni bir holatdan boshqa holatga o'tkazmoqda. Masalan, derazani taqillatdi birikmasi orqali tinch holatda turgan derazaning tebranishga uchraganini tushinamiz, chunki ovozning hosil bo'lishi tebranishga bog'liqdir. Qalpog'ini yelkasiga tushirdi birikmasi esa kiyilgan bosh kiyimning yechilgan holatga o'tganligini izohlaydi. Mazkur kauzasituatsiyalar ham yuqoridagi formula asosida derivativ munosabatga kirishadi.

Ta'kidlab o'tganimiz singari, subyekt ma'lum bir tushunchaga ta'sir etishi va kauzativ situatsiyada o'zgarish sodir bo'lishi ham mumkin:

Uzun qishni kitob bilan ketkazgan

O'qig'uvchi yosh o'rtoqlar, hormanglar!

Ko'ngillardan g'am va g'ashni ketkazgan

Bahor chog'i yayrashdan ham qolmanglar
(Cho'lpon. Bahorda).

Berilgan misolda murojaat shaklidagi kauzasituatsiya voqelanayotganiga amin bo'lamiz. Bunda distantli kauzasituatsiyaning kuzatori kontaktli kauzasituatsiya kuzatoriga murojaat etmoqda. Distantli kauzasituatsiya II shaxs buyruq-istak mayli shakli orqali amalga oshmoqda. Kontaktli kauzasituatsiyada esa kuzatorning «qish, g'am va g'ash» tushunchalariga ta'sir etishi oqibatida, kauzatsiya sodir bo'layotganini kuzatamiz. Bunda -kaz kauzaoperatori yordamida kuzatema hosil bo'lib, u kontaktli kauzasituatsiyani boshqaradi. Mazkur kauzasituatsiya quyidagi formulaga asoslanadi: $k=C_1+S+I_1(k=C_1+S \rightarrow X_{1,2})$.

Bir qaraganda, kauzasituatsiyani kuzator boshqarayotganidek ko'rinadi, aslida, kuzatema bo'lmas ekan, kauzasituatsiya ham voqelanmaydi. Masalan:

ketkazishdi – V; O'quvchilar ketkazishdi – N+V; O'quvchilar kitob bilan (o'qib), uzun qishni ketkazishdi – N+X+V.

Derivativ munosabatdan ko'rinib turganidek, operandlar kuzatema tomonidan boshqarilib, kengayib bormoqda. Kuzatemaning hosil bo'lishi esa -kaz operatoriga bog'liqdir. Shaxsning predmetga ta'siri haqida fikr bildirar ekanmiz, predmet bilan faqat shaxs emas ba'zan jonivor ham kuzativ munosabatda bo'lishi mumkin:

Ot chopgan-u chang chiqargan,
Changlar kelib senga qo'ngan

(Cho'lpon. Katta yo'l bo'yida uchragan yaproq uchun).

Ushbu misolda jonivor (ot) yurgan yeriga ta'sir o'tkazgan va o'zgarish sodir bo'lishining sababchisi bo'lgan, kuzativlik esa -ar qo'shimchasi bilan hosil bo'lgan.

g) predmet yoki tushunchaning shaxsga ta'siri oqibatidagi kuzativlik. Kuzativlikning mazkur turida predmet yoki tushuncha kuzator maqomida bo'lib, u asoslanayotgan kuzatema insonni kuzativatsiya jarayoni bilan munosabatga kirgizadi. Bu vaziyatda jonsiz va jonli referentlar o'rtasida kuzativlik voqelanadi:

1. ...childirma yurakni nimagadir oshiqtiradi,... (A.Qodiriy. O'tkan kunlar).

2. ...yana boshqa odam izlash tashvishi uni bu fikrdan qaytardi (P.Qodirov. Yulduzli tunlar).

Birinchi misolda predmetning (childirmaning) insonga psixologik planda ta'sir etayotganini kuzatsak, ikkinchi misolda esa ruhiy holat bilan bog'liq bo'lgan tushunchaning (tashvishning) insonni kuzatsiyalayotganini ko'ramiz. Bunda predmet va tushunchaning kuzatema bilan moslashuvi ularning kuzativ rejada faqatgina shaxs ifodasi bilan distributiv munosabatda bo'la olishidan dalolat beradi. Misollardagi kauzasituatsiyalar $k=C_1+P \rightarrow I_1$ formulasiga asoslanadi.

h) predmet, tushuncha yoki hodisaning boshqa predmetga ta'siri oqibatidagi kuzativlik. Shuni aytish kerakki, predmet yoki tushuncha ba'zan ikkinchi bir predmetga ta'sir qilishi ham mumkin. Kuzativlikning ushbu turida predmet yoki tushuncha faol bo'lib, boshqa bir predmetni kuzatsiyalaydi. Boshqacha aytganda, ushbu situatsiya ikki jonsiz referent o'rtasida amalga oshadi:

1. Seni siypab, erkalatib,
Asta-sekin ko'kartirgan
Go'zal ko'klam o'tib ketdi

(Cho'lpon. Katta yo'l bo'yida uchragan yaproq uchun).

2. Bahor keldi – tabiatning qo'llari
Daraxtlarga ipak ko'ylak kiygizdi.
Yer ham so'lgan ko'katlarni tirgizdi

(Cho'lpon. Bahorda).

3. Muttasil yog'ib turgan yomg'irlar yerni ivitib, hilvirlatib qo'ygan edi (P.Qodirov. Yulduzli tunlar).

Birinchi misolda ko'klamning yaproqqa ta'sir etgani she'rning muallifi tomonidan izohlanmoqda. Bunda erkalatib, ko'kartirgan kuzatemalarining ijrochisi sifatida bahor yaproqni kuzatsiyalamoqda. Ushbu vaziyatda yaproqqa nisbatan uyushgan kuzatemalarining munosabati aks etmoqda: $k=C_1+P \times P_1$. Analitik vosita bilan ifodalangan uchinchi misolda ham yomg'irning yerga xuddi shunga o'xshash ta'siri gavdalanmoqda. Shu bois, bu misoldagi kauzasituatsiyaning

formulasi ham yuqoridagi kabi shakllanadi. Ammo ikkinchi misolda ikkita kauzasituatsiyaga duch kelamiz: tabiat daraxtlarga ko‘ylak kiygizdi; yer ko‘katlarni tirgizdi. Birinchi va ikkinchi misolda obrazli tarzda kauzativlikning ifodalanishini ko‘ramiz. Mavjud situatsiyalarning formulasi quyidagiga teng: $k=C_1+P \rightarrow P_1$. Misollardagi kauzatemalar -t, -tir, -giz morfologik vositalr yordamida shakllanmoqda.

i) subyekt tomonidan ma‘lum bir vosita yordamida amalga oshirilgan kauzativlik. Kauzativlikning bu turi instrumental kauzatsiya ham deyiladi. Mazkur vaziyatda kauzator biror vosita yordamida kauzantga ta‘sir etadi:

1. ...qo‘lidagi uchi qaytarilgan temir xilla – kajak yordamida uni (filni) o‘ng-u so‘lga yo‘naltirib, to‘p ortilgan aravalarga qarab ketdi (P.Qodirov. Yulduzli tunlar).

2. ...yuziga qora niqob tutgan ayiqday zo‘r yigit uni yelkasi bilan urib chetlatdi-da, ko‘chaga otildi (P.Qodirov. Yulduzli tunlar).

3. Mamat...ikkinchi qo‘li bilan Tohirni suyab turg‘izdi (P.Qodirov. Yulduzli tunlar).

Keltirilgan misollarda subyekt bilan kauzant o‘rtasidagi kauzativatsiya ma‘lum bir vosita yordamida amalga oshmoqda. Instrumental kauzatsiyada kauzant faollashishi ham, faollashmasligi ham mumkin. Jumladan, birinchi misolda shaxs jonivorni o‘ngga va chapga yo‘naltirib, faollashtirmoqda. Ikkinchi va uchinchi misollarda esa kauzant faollashgani yo‘q. Ushbu vaziyat ham yuqorida tahlil etilgan jismoniy ta‘sir oqibatida voqelanadi, lekin bunda kauzatorning ish quroli alohida ko‘rsatiladi va kauzatsiyani aynan o‘sha vosita amalga oshirgandek bo‘lib qoladi. Buning qay tarzda amalga oshganini quyidagi formulada ko‘rish mumkin bo‘ladi: $k=C_1+S_P \rightarrow I_1$. Mazkur situatsiya -t, -tir, -g‘iz kauzaoperatorlari ko‘magida shakllanmoqda.

j) bir necha shaxsning kauzantga ta‘siri oqibatidagi kauzativlik. Ushbu kauzasituatsiyada kauzatorlar soni ikki yoki undan ortiq bo‘ladi. Shu bois kauzaderivatsiyaning mazkur turi komitativ kauzatsiya deb yuritiladi. Ayrim lingvistik manbalarda assistiv yoki retsiprok deb ham keltirilgan[1,68]. Kauzatorlar ta‘sir o‘tkazayotgan kauzantlar ham ba‘zan ko‘pchilikni tashkil qilishi mumkin:

1. Urush qiyinchiliklarida yurtga ota bo‘lgan odamni tinchlik paytida chetga chiqazib qo‘yamizmi, deb yana o‘zini raislikka qoldirishdi (S.Ahmad. Ufq).

2. Biz saning uchun Olim ponsadboshining qizig‘a unashib qo‘yduq (A.Qodiriy. O‘tkan kunlar).

3. –Agraning o‘zida olti yuz sakson sangtarosh ishlatmoqdamiz (P.Qodirov. Yulduzli tunlar).

4. Mehmonlarni bular o‘tqazib, qo‘lini yuvdirib, dasturxon soldi (Alpomish).

Mazkur misollarning birinchisida kauzatorlar soni ko‘pchilikni tashkil etadi. Buni ko‘makchi fe‘lli so‘z qo‘shilmasining ko‘makchi qismida kelayotgan I shaxs ko‘plikdagi shaxs-son shaklidan va qoldirishdi so‘zidagi -dir kauzativ morfemasidan keyin qo‘shilgan birgalik nisbati shakli -ish affiksi orqali bilib olamiz. Ikkinchi misolda esa kauzativlikning ushbu turining ifodalanishida uslubiy priyomning ahamiyati katta bo‘lmoqda. Zero, jumla Biz saning uchun unashib qo‘yduq shaklida qo‘llangan bo‘lsa-da, aslida, mantiqan Bis seni unashtirib qo‘ydik tarzidagi kauzasituatsiyasini ifodalab kelmoqda. Bu holatda ham kauzatorlar sonining birdan ortiq ekanini ko‘ramiz. Uchinchi va to‘rtinchi misollarda kauzatorlar bilan bir qatorda kauzantlar soni ham ko‘pchilikni tashkil qilayotganining guvohi bo‘lamiz. Uchinchi misolda kauzatorlarning birdan ortiq ekanligi kauzatemada o‘rin olgan I shaxs ko‘plikdagi shaxs-son shaklidan ma‘lum bo‘lsa, kauzantlarning ko‘pligi ular miqdorining yuzlik sonlarda aniq keltirilganligidan anglashiladi. To‘rtinchi misolda esa kauzator va kauzantni belgilab kelayotgan ot hamda olmosh so‘z turkumlariga ko‘plik qo‘shimchasi -lar ning birikib kelishi ularning birdan ortiq ekanligidan dalolat beradi. Shunday ekan, kauzasituatsiyaning mazkur turi operandlarining o‘zaro munosabati faqat orttirma nisbati affikslariga emas, balki birgalik nisbati shakllari, ko‘plik qo‘shimchasi va ko‘plik shaklidagi shaxs-son formalariga ham tayanadi. O‘z navbatida, ushbu vositalar morfologik kauzativlikni yuzaga keltiruvchi unsurlardan biri sanaladi. Morfologik kauzativlikning bu turi $k=C_1+S/S \rightarrow I_1$ yoki $k=C_1+S/S \rightarrow I/I$ kabi formulalar asosida voqelanadi. Keltirilgan formulalarning birinchisida konstanta ko‘rsatkichi to‘rtga, ikkinchisida esa beshga teng. Ammo bu shartli ravishda berildi, chunki vaziyatga qarab, kauzatorlar yoki kauzantlar soni ikkitadan ortiq bo‘lishi ham

mumkin. Shunday bo'lsa-da, situatsiya mavjud formulalar asosida shakllanadi. Masalan, yuqoridagi misolda kauzantlar olti yuz sakson miqdorini ko'rsatayotgan bo'lsa ham, keltirilgan formulaga tayanadi.

k) adresiv kauzativlik. Adresiv kauzativlikda kauzator tomonidan amalga oshirilgan kauzatsiyadagi (kauzantni faollashtirishdagi) harakat boshqa bir referent uchun amalga oshirilgan bo'ladi:

1. Chernyayev bu binolarni chor askarlari uchun qurdirgan (O.Yoqubov. Muzqaymoq).

2. –Bizzi osh boshqa-da, ota. Ataylab sizga atab, yumshoqroq qilib pishirtirdim (N.Jaloliddin. Umr).

Kauzativlikning mazkur turning derivatsiyasida fe'llarni kauzatemata sifatida shakllantiruvchi -dir, -ir, -tir operatorlaridan tashqari uchun ko'makchisi, jo'nalish kelishigining shakli -ga va vazifadosh ko'makchi sifatida kelayotgan atab ravishdoshi ham muhim o'rin tutadi. Zero, ushbu morfologik vositalar bo'lmasa, adresiv ma'nodagi kauzativlik voqelanmaydi. Kauzativlikni yuzaga chiqarishda fe'lning orttirma nisbati qo'shimchalari operator vazifasini bajarsa, adresivlikni shakllantirishda esa yuqorida tilga olib o'tilgan unsurlar operator maqomida keladi. Xullas, ushbu vositalarning hammasi adresiv kauzatsiyaning derivatsiyasida bir xilda muhim hisoblanadi. Qiyoslang: 1. Chernyayev bu binolarni chor askarlari uchun qurdirgan – Chernyayev bu binolarni chor askarlariga qurdirgan; Chernyayev bu binolarni chor askarlari uchun qurdirgan – Chernyayev bu binolarni chor askarlari uchun qurgan. 2. Ataylab sizga atab, yumshoqroq qilib pishirtirdim – Ataylab sizga atab, yumshoqroq qilib pishirdim; Ataylab sizga atab, yumshoqroq qilib pishirtirdim – Ataylab sizga yumshoqroq qilib pishirtirdim.

Ushbu kauzasituatsiyada subyektdan tashqari ikkita individ qatnashmoqda. Individlardan biri nofaol bo'lib, faollashtirilgan (kauzator tomonidan) individ nofaol individ uchun kauzatorning buyrug'ini bajaradi: $k=C_1+I_1/S \rightarrow I_2$.

Shunday qilib, biz ushbu maqolada morfologik kauzativlikning affikslar yordamida derivatsion voqelanishini ko'rib o'tdik. Bundan tashqari, kauzativlik morfologik planda analitik vositalar yordamida ham ifodalanishi mumkin. Bu haqda keyingi ishlarimizda mulohaza yuritamiz.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Абдиев Т. Конструкции с каузативными глаголами в киргизском языке.-Бишкек: Манас, 2009 (Abдиев Т. Constructions with causative verbs in the Kyrgyz language.- Bishkek: Manas, 2009).
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. –М.: Советская энциклопедия, 1969 (Akhmanova O.S. Dictionary of linguistic terms. –M.: Soviet Encyclopedia, 1969).
3. <https://terijoki.spb.ru>; <https://www.suomesta.ru/2013/01/07/translativ/>
4. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati. -Toshkent: Universitet, 2000 (Rahmatullaev Sh. Etymological dictionary of the Uzbek language. -Tashkent: University, 2000).
5. Холодович А. А. Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив.-Л.: Наука, 1969 (Kholodovich A.A. Typology of causative constructions. Morphological causative.-L.: Nauka, 1969).

СЎЗ САНЪАТИ
ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ
4 ЖИЛД, 1 СОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ
ИСКУССТВО СЛОВА
ТОМ 4, НОМЕР 1

INTERNATIONAL JOURNAL
OF WORD ART
VOLUME 4, ISSUE 1